

**AKADEMİK DÜNYA DIŞINDA VAKAYİNÜVİS ESERLERİN KULLANIMI:
ENVERÎ TARİHİ ÖRNEĞİ**
USING OTTOMAN CHRONICLERS' WORKS OUTSIDE ACADEMIA: THE CASE OF
ENVERÎ'S TARİH

Ümmügülsüm Filiz BAYRAM,

Doktor Öğretim Üyesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi,
filiz.bayram@msgsu.edu.tr., ORCID ID: 0000-0002-3350-1261

Özet

Bu çalışmada, Osmanlı tarih yazıcılığının ana kaynaklarından olan vakayinüvis eserler, akademi dışında milli eğitim müfredatında kullanımının yaygınlaşmasına yönelik bir perspektifle ele alınmıştır. Vakayinüvis eserlerin tarihsel düşünme becerilerinin kazandırılmasındaki potansiyeli, Enverî Sadullah'ın *Tarih* adlı eseri üzerinden incelenmiştir. Araştırmanın odağında, Enverî Tarihi'nin üç cildinde de yer yer alan ve ağırlıklı olarak savaş döneminde toplanan meclis kayıtları bulunmaktadır. Nitel araştırma yaklaşımıyla yürütülen çalışmada, söz konusu kayıtlar doküman analizi yöntemiyle incelenmiş; elde edilen veriler içerik ve tematik analiz teknikleriyle değerlendirilmiştir. Analizler meclis toplantılarının sade dili, konuşmaların diyaloglar hâlinde aktarılması ve karar alma süreçlerinin ayrıntılı biçimde yansıtılması sayesinde; kronolojik düşünme, neden-sonuç ilişkisi kurma, çoklu bakış açısı geliştirme, empati ve kanıt kullanma gibi tarihsel düşünme becerilerini destekleyen zengin bir içerik sunduğunu ortaya koymaktadır. Bu özellikler, söz konusu metinleri tarih öğretiminde kullanılabilecek nitelikte özgün örnekler hâline getirmektedir. Sonuç olarak çalışma, vakayinüvis eserlerinin yalnızca tarihî olayları aktaran anlatılar olmadığını; aynı zamanda akademi dışında modern tarih öğretiminde tarihsel düşünme becerilerinin kazandırılmasına katkı sağlayabilecek işlevsel kaynaklar olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir. Bu yönüyle araştırma, klasik Osmanlı tarih metinlerinin modern tarih öğretimiyle ilişkilendirilmesine ve geçmişle bugün arasında sürdürülebilir bir tarihsel bilinç oluşturulmasına katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tarih eğitimi, Tarihsel düşünme becerileri, Vakayinüvis eserler, Enverî Tarihi, Osmanlı karar alma süreçleri, Meclis toplantıları.

Abstract

In this study, vakayinüvis (official Ottoman court historian) works-one of the principal sources of Ottoman historiography-are examined from a perspective that aims to expand their use in the national education curriculum beyond academia. The potential of these works to foster historical thinking skills is analyzed through Enverî Sadullah's *Tarih*. The focus of the research is on the council (meclis) records that appear throughout all three volumes of *Enverî Tarihi* and were predominantly convened during wartime. Conducted within a qualitative research framework, the study employs document analysis; the data obtained are evaluated using content and thematic analysis techniques. The analyses demonstrate that, owing to the plain language of the council meetings, the dialogical presentation of discussions, and the detailed reflection of decision-making processes, these records offer rich content that supports historical thinking skills such as chronological reasoning, cause-effect analysis, developing multiple perspectives, empathy, and the use of evidence. These features render the texts distinctive examples suitable for use in history teaching. In conclusion, the study shows that vakayinüvis works are not merely narratives conveying historical events; rather, they can be considered functional resources capable of contributing to the development of historical thinking skills in modern history education outside academia. In this respect, the research aims to contribute to linking classical Ottoman historical texts with contemporary history teaching and to fostering a sustainable historical consciousness between past and present.

Keywords: History education, Historical thinking skills, Vakayinüvis works, Enverî Tarihi, Ottoman decision-making processes, Council meetings.

Giriş

Osmanlı tarih yazıcılığında vakayinüvislik kurumu, savaşlar, devletlerarası ilişkiler, devletin karar alma süreçleri ve toplum için önemli görülen gelişmelerin kayda geçirildiği resmî tarihçilik geleneği olarak karşımıza çıkmaktadır. 18. yüzyılda bu kurum, devletin resmî hafızasını oluşturmuş; göreve getirilen müelliflerin edebî ve ilmî vasıfları ile bürokratik görevleri gereği şahit oldukları olayları yazmaları, geç klasik dönem Osmanlı tarih yazımının biçimlenmesinde etkili olmuştur (Kütükoğlu, 2012).

Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu, II. Millî Türkoloji Kongresi'nde (5-9 Şubat 1979) vakayinüvis eserlerini millî kültürün aynası olarak değerlendirmiş ve kaynak metinlerin neşrinin önemine dikkat çekmiştir (Kütükoğlu, 1994). Nitekim son yıllarda metin neşri çalışmaları artmış; Osmanlı tarihçiliğine nitelikli katkılar sunan yayınlar ortaya konmuştur. Ancak bu çalışmalar genellikle neşir odaklı olduğundan, vakayinüvis metnlerinin akademi dışında günümüz tarih öğretimi içindeki işlevine değinilmemiştir. Yakın dönemde Duygu Kayalık Şahin, vakayinüvis eserleri anlatım özellikleri açısından farklı bir bakış açısıyla değerlendirmiştir (Kayalık, 2020). Bu çalışma ise vakayinüvis eserlerini, tarihsel düşünme becerileri ve geçmişin anlamlandırılması süreçleri bağlamında, Sadullah Enverî'nin *Tarih* adlı eseri üzerinden incelemektedir.¹

Tarihsel düşünme becerileri, bireyin geçmişi yalnızca kronolojik bir dizge olarak değil; neden-sonuç ilişkileri, süreklilik ve değişim, çoklu perspektifler ve tarihsel empati bağlamında anlamlandırmasını sağlayan zihinsel süreçlerdir. Bu beceriler, tarihî bilgiyi sorgulama ve

¹ Enverî Sadullah, 18. yüzyıl Osmanlı bürokrasisi ve tarih yazıcılığının öne çıkan simalarından biridir. Devlet hizmetinde üstlendiği çeşitli görevler ve Osmanlı tarih yazıcılığına sunduğu katkılarla dikkat çeken Enverî, beş kez vakayinüvisliğe atanmıştır. Osmanlı-Rus ve Osmanlı-Avusturya savaşları sırasında orduyla birlikte cephede bulunmuş, yaşanan olayları bizzat gözlemleyerek kaleme almış ve üç ciltlik *Enverî Tarihi*'ni yazmıştır. Eser, Yazıldığı dönemden itibaren başta halefi Ahmed Vâsîf olmak üzere pek çok vakayinüvis ve tarihçi tarafından temel başvuru kaynağı olarak kullanılmıştır. Enverî'nin 1768-1774 Osmanlı-Rus-Avusturya savaşlarını ele alan tarih eserinin ilk cildi, bu dönemde yaşanan askerî ve siyasî gelişmeleri ayrıntılı biçimde incelemekte olup, Saffet Çalışkan tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır (Çalışkan, 2000). İkinci cilt, Sultan I. Abdülhamid'in 1774 yılında tahta çıkışından 1783 yılına kadar geçen süreçte Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyasetine dair gelişmeleri kapsamaktadır. Bu cilt, Hikmet Çiçek tarafından doktora tezi olarak incelenmiştir (Çiçek, 2018). Üçüncü cilt ise 1787-1792 Osmanlı-Rus-Avusturya savaşlarını konu edinmekte olup, Ümmügülüm Filiz Bayram tarafından doktora tezi olarak çalışılmış ve daha sonra TÜBA tarafından kitap olarak yayımlanmıştır (Bayram, 2023). Enverî'den sonra gelen vakayinüvis ve tarihçiler, Osmanlı-Rus ve Osmanlı-Avusturya savaşlarına ilişkin anlatılarını büyük ölçüde Enverî'nin bu tarih eserine dayandırarak kaleme almışlardır. Bu durum, Enverî Tarihi'nin yalnızca çağdaş bir tanıklık sunmakla kalmayıp, aynı zamanda sonraki tarih yazımı üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla 18. yüzyıl Osmanlı tarihine, özellikle Rusya ve Avusturya ile yapılan savaşlara ilişkin araştırmalarda, Enverî'nin tarih eseri üzerine yapılan bu doktora ve kitap çalışmalarına başvurulması, dönem olaylarının doğru ve bütüncül biçimde anlaşılması açısından zorunludur.

değerlendirme kapasitesini geliştirerek geçmişle bugün arasında bilinçli bir bağ kurulmasına imkân tanır (Aksan, 2015). Bu çerçevede vakayinüvis metinleri, olayları aktarmanın ötesinde, karar alma süreçlerini ve farklı görüşleri görünür kılan yapıları sayesinde tarihsel düşünme becerilerinin gelişimi için verimli bir zemin oluşturmaktadır.

Tarihsel düşünmenin somutlaşmasına dair dikkat çekici bir örnek, Peçevi'nin Estergon Kalesi'nin geri alınışını görgü tanığı olarak kaydetmesi ve Lala Mehmed Paşa'yı Estergon'un ikinci fatihi şeklinde nitelendirmesidir. Kültürel aktarımı önemseyen Barış Manço'nun, bir televizyon programında bu olayı Peçevi, Evliya Çelebi, Selanikî ve Feridun Bey gibi tarihçilerin eserlerinden okuduğunu belirtmesi; hatta Peçevi'nin kaydettiği bazı ifadeleri anonim bir eser olan *Estergon Türküsü*'ne dâhil etmesi, Osmanlı kroniklerinin farklı mecralarda yeniden üretilbildiğini göstermektedir (Bayram, 2024). Bu örnek, Osmanlı kroniklerinin yalnızca tarihsel bilgi üretmekle sınırlı kalmadığını; tarihsel düşünmenin temel unsurlarını farklı dönemlerde ve mecralarda yeniden üreterek geçmiş ile bugün arasında canlı bir kültürel bağ kurulmasına imkân tanıdığını ortaya koymaktadır.

Buradan hareketle, bu çalışmada geçmişle bugün arasında benzer bir köprü işlevi görebilecek tarihsel materyal olarak Enverî Sadullah *Tarih*'inde yer alan meclis toplantıları esas alınmıştır. Vakayinüvislik geleneği iki yüzyılı aşkın bir sürece yayıldığından, tüm vakayinüvis eserlerinin incelenmesi çalışmanın kapsamını aşmaktadır. Bu nedenle araştırma, resmî tarih yazıcılığının seçkin örneklerinden biri olan *Enverî Tarihi* ile sınırlandırılmıştır.

Osmanlı tarihinin geç klasik döneminde kaleme alınan bu eser, 18. yüzyılın sonlarında yaşanan iki büyük savaşın izlerini taşımaktadır. Savaş koşullarında ordunun ihtiyaçlarını karşılamak ve ortaya çıkan sorunlara çözmek amacıyla merkezde ve cephede sıkça meclis toplantıları düzenlenmiş ve bu toplantılar esere farklı düzeylerde kaydedilmiştir. Kaynaklarda çoğunlukla meşveret meclisleri olarak karşımıza çıkan bu toplantılar kimi zaman ayrıntılı, kimi zaman özet biçimde aktarılmış; bazı konularda karşılıklı diyaloglar sade bir dille verilmiştir. Diyalog temelli bu anlatımlar, devlet adamlarının düşünce dünyasını ve karar alma süreçlerini yakından izleme imkânı sunmakta; dönemin askerî ve diplomatik gelişmelerinin daha sağlıklı biçimde anlaşılmasına katkı sağlamaktadır (Bayram, 2023).

Türk Millî Eğitimi'nde 1939 sonrasında tarih ders kitaplarına eklenen okuma parçalarının öğretim metodolojisinde bir dönüm noktası olduğu bilinmektedir. Tarihsel diyalogların ders kitaplarında yer alması, geçmişle günümüz arasında sağlam bir tarih bilincinin inşasında işlevsel araçlardandır (Gükan, 2017; Güler, 2005). Bu bağlamdan hareketle,

makalede, *Enverî Tarihi*'ndeki meclis toplantılarının tarih öğretimine ve tarihsel düşünme becerilerinin geliştirilmesine ne ölçüde katkı sağlayabileceği incelenmektedir.

Her disiplinde olduğu gibi tarih alanında da kullanılan terimler, içinde bulundukları dönemlere göre farklı anlamlar içerebilmektedir. Bu nedenle “resmî devlet tarihçiliği” ve “vakayinüvis eserler” kavramlarıyla ne kastedildiğinin açıklanması, konunun anlaşılabilirliği açısından önem taşımaktadır.

Vakayinüvislik Kurumu ve Osmanlı Tarih Yazıcılığı İçindeki Yeri

Osmanlı Devleti tarih yazıcılığı içerisinde yer alan vakayinameler yazıldığı dönemlere göre farklı özellikler göstermektedir. Vakayiname, kelime olarak Arapça vak‘a “olay” ve Farsça nâme “mektup, yazı” kelimelerinden meydana gelmektedir. Kelimede yer alan “yi” eki Farsça dilbilgisinde-i sesi veren izafet esresidir. Bu ek, iki kelimeyi birleştirerek yeni kelimeye “olayın yazılışı” anlamı verir. İki kelimenin birleşmesiyle oluşan “Vekâyinâme” veya “Vakâyinâme” kelimesi anlam olarak, olayların günü gününe yazılışını ifade eder.²

Kelime kökeni itibarıyla vak‘a (olay) ve nûvîs (yazan) sözcüklerinin birleşiminden oluşan “vak‘anüvis” veya “vakâyinüvis” “olayları yazan” anlamına gelir. Osmanlı'da bu terim “resmî devlet tarihçisi”ni ifade eder hale gelmiştir. İlk vakayinüvis olarak 1709'da Mustafa Naîmâ Efendi'nin görevlendirilmesiyle birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nda tarih yazımı resmî bir devlet memuriyetine dönüşmüştür (Özcan, 2023). Naîmâ, Şârihülmenarzâde Ahmed Efendi'nin müsveddelerini derleyerek eserini kaleme almış, böylece Divân-ı hümayûna bağlı “resmî tarihçilik” dönemi başlamıştır. Vakayinüvis olarak göreve gelen memurlar sadece kendi dönemlerine ait olayları yazmamış onlara; geçmiş döneme ait olayları tamamlama görevi de verilmiştir. Kurumun bu özelliğine bağlı olarak iki yüzyılı aşan bir süreçte Osmanlı tarihine dair olaylar kesintisiz olarak kayda geçirilmiştir. Vakayinüvislik kurumunda, inşa ve şiir sanatında yetkinliği ile tanınan kişilerin yanı sıra ilmiye sınıfına mensup kişiler de görevlendirilmiştir. Vakayinüvis müellifler, İslâm tarih yazıcılığı geleneğine bağlı kalmakla birlikte, sahip oldukları edebî, ilmî ve bürokratik birikimlerini de eserlerine yansıtmışlardır. Bu nedenle vakayinüvis eserler, ortak özellikler taşımalarının yanı sıra, müelliflerin kişisel vasıflarını ve tarih anlayışlarını da yansıtmaktadır (Kütükoğlu, 2012, DİA).

Söz konusu eserler, dönemin olaylarını bizzat yaşayan müellifler tarafından kaleme alındığı için “ana kaynak” olarak nitelendirilir. Müelliflerin olayların merkezinde veya yakınında bulunmaları, eserlerin dönemi canlı bir şekilde tasvir etmesine olanak tanır. Ancak, bu durum eserlerin hatasız oldukları anlamına gelmez; zaman zaman yanlış veya yanlış

² Makalede “vakayiname” ve “vakayinüvis” kelimeleri tercih edilmiştir.

aktarma gibi durumlar söz konusu olabilmektedir. Bununla birlikte, ana kaynaklar tarih araştırmalarının en değerli malzemelerini oluşturur. Eserin güvenilirliği ve değeri ise müellifin olayların geçtiği coğrafyaya yakınlığı, resmî görevi, sosyal statüsü ve yaşı gibi unsurlara bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir (Özçelik, 2011). Tarih yazıcılığının bu değerli ana kaynaklarının tarihsel düşünme becerileriyle olan ilişkilerinin belirlenerek güncelleştirilmesi geçmişle günümüz arasında sağlam bir köprü kurulmasına olanak sağlayacak ve eserlerin tanınırlığını artıracaktır.

Enverî Tarihi ve Tarihsel Düşünme Becerileri

Tarihsel düşünme becerileri, bireyin geçmişi yalnızca olayların kronolojik sıralaması olarak değil; neden-sonuç ilişkileri, süreklilik ve değişim süreçleri, çoklu perspektifler ve tarihsel empati bağlamında anlamlandırmasını sağlayan zihinsel bir süreçtir. Bu beceriler, tarihî olayların yüzeysel aktarımının ötesine geçerek, bireyin tarihsel bilgiyi sorgulama, değerlendirme ve yeniden inşa etme kapasitesini geliştirir. Tarihsel düşünme aynı zamanda kavram bilgisinin öğrenilmesiyle başlar; kavramlar aracılığıyla zihinde canlanan tarihsel olgular, bireyin geçmişle bugün arasında bilinçli bir bağ kurmasını mümkün kılar (Aksan, 2015).

Bilinçli ya da gizli her öğrenme insan zihninde bir süre yer edinir. İşlenip kullanılan öğrenmeler kalıcı hale gelirken kullanılmayanlar bir süre sonra kaybolur. Yeni bilgiler yeni düşüncelerin oluşmasını sağlar. Bireyin yaşantıları ve deneyimleri, düşünce biçimini oluşturmaktadır. Düşünme biçimini çözebilen ve yönetebilen bireyler daha doğru kararlar almaktadır. Bu bireylerin kendini gerçekleştirmeleri daha kolay olmakta, analiz, yorumlama, değerlendirme, sentez yapma ve yeni düşünceler ortaya koymada daha başarılı olabilmektedirler (Kalyon & Şahin, 2023).

Bu bağlamda, Osmanlı tarih yazıcılığında vakayinüvislik geleneği tarihsel düşünme için önemli bir zemin oluşturur. Çünkü vakayinüvis müelliflere biraz daha açarsak onların, yalnızca olayları kaydeden kronikçiler değil; aynı zamanda dönemin siyasî, askerî ve toplumsal dinamiklerini yorumlayan aydın kesimdir. 18 yüzyıl ve 19. yüzyıl vakayinüvisleri geçmişin öğrenilmesinin gerekliliğini vurguluyor ve bu konuda sorumluluklarını biliyorlardı. Beş kez vakayinüvislik görevine gelen Enverî Sadullah Efendi (1735-1795); tarih ilminin yani geçmiş olayların herkesin anlayacağı ve yararlanacağı bir şekilde yazılmasını gerektiği düşüncesindedir. Vakayinüvis Edib Efendi (1746-1802) de tarihin anlaşılır bir dille yazılmasına oldukça önem vermiş, tarih kitaplarının bir sözlük olmadığını ifade etmiştir (Çalışkan, 2000; Bayram, 2023; Çınar, 1999). 19. yüzyılın önde vakayinüvislerinden Ahmet Cevdet Paşa (1823-

1895) on iki ciltlik eserinin mukaddime bölümünde tarih ilminin faydaları üzerinde durmuştur. Ona göre geçmişten bilinçli olarak elde edilen tarih bilgisi, toplumlara benliğini öğretmenin yanında mevcut olguların kaynağını kavratmaktadır (Cevdet, 2017; Hizmetli, 1991). Thomson ise tarih tanımında; yüksek entelektüel tecrübe, yüksek eğitim değeri ve zihni terbiye gibi farklı unsurlara da değinmiştir. Tarihin, insan davranışlarını etkileyen bu öğreti olarak geçmişten gelen verilerin kişiye fikir verdiğini ve anlayış kapasitesini arttırdığını söylemektedir (Thomson, 1983). Özbaran ise tarihçinin görevinin geçmişin küllerini toplayıp bir araya getirmek olduğunu ifade eder. Ona göre tarihçi, olay ve olguların ne olduklarını anlama gayreti hedefiyle kaynakları temel alarak araştırma yapar ve çağında kullandığı yöntem ve yaklaşımların yardımlarıyla da geçmişteki gerçekliğe yaklaşımaya çalışır (Özbaran, 2015).

Özellikle 18. yüzyılda görev yapan vakayinüvisler, resmî bir memuriyet içinde bulunmaları nedeniyle sert eleştirilerden uzak durmuş; ancak gözlemledikleri olayları istisnalar dışında daha yumuşak bir üslup kullanarak eleştirmişlerdir. Devlet yönetiminde tespit ettikleri aksaklıklar ile devlet adamlarının tutumlarına yönelik sınırlı fakat anlamlı eleştiriler, özellikle farklı görüş ve değerlendirmelerin dile getirildiği meclis toplantılarında açık biçimde görülmektedir. Bu yönüyle vakayinüvis eserleri, sıradan bir olay kroniği olmanın ötesine geçerek, tarihsel düşünme becerilerinin gelişimine katkı sunabilecek nitelikte metinler hâline gelmektedir. Ayrıca savaş dönemlerinde sıklıkla toplanan meclisler, farklı alanlara ışık tutarak dönemin yönetici elitinin savaş stratejileri, diplomatik yaklaşımları ve karar alma süreçleri hakkında özgün bilgiler sunmaktadır. Her meclis, bir tartışma zemini oluşturarak katılımcıların görüş, öneri ve eleştirilerinin ortaya konmasına imkân tanımakta; bu yönüyle Osmanlı devlet aklının işleyişine dair canlı örnekler sunmaktadır. Bu özellikleriyle meclis toplantıları, tarihsel düşünme becerilerinden “çoklu bakış açısı geliştirme”, “empati kurma” ve “nedensellik ilişkilerini analiz etme” açısından güçlü birer öğretim materyali niteliği taşımaktadır.

Sonuç olarak, Enverî Sadullah’ın *Tarih* adlı eseri, hem tarih yazıcılığı geleneği hem de tarih eğitimi açısından potansiyeli yüksek bir eserdir. Eserdeki meclis kayıtları, Osmanlı Devleti’nin geç klasik dönemindeki yönetim zihniyetini anlamak için benzersiz bir veri seti sunarken, aynı zamanda tarihsel düşünme becerilerinin öğretiminde kullanılabilecek nitelikte bir pedagojik içeriğe de sahiptir (Bayram, 2025). Bu yönüyle Enverî Tarihi gibi klasik Osmanlı tarihleri, günümüz tarih eğitiminde sadece akademik bilgi aktarımı olarak değil tarihsel düşünme becerilerinin kazanılmasında da etkili materyaller olarak karşımızda durmaktadır. Bu eserlerin kullanılması geçmiş olaylarla günümüz yaşantısı arasında bütüncül ve kalıcı bağlantıların kurulmasına imkan sunacaktır.

Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu araştırmanın amacı, *Enverî Tarihi*'nde yer alan meclis toplantılarının, Millî Eğitim Bakanlığı'nın (MEB, 2018) tarihsel düşünme becerileri kapsamında belirlediği; kronolojik düşünme, tarihsel kavrama, neden-sonuç ilişkileri kurma, değişim ve sürekliliği algılama, tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma, tarihsel analiz ve yorum, tarihsel sorun analizi ve karar verme ile tarihsel empati gibi becerilerin kazandırılmasına katkısını incelemektir. Ayrıca bir vakayinüvis metninin akademi dışında tarih derslerinde kullanılmasının, öğrencinin tarihi bir bütün olarak kavraması ve tarih bilincinin oluşması üzerindeki muhtemel katkısını görünür kılmak hedeflenmektedir.

Problem Cümlesi

Vakayinüvis eserleri, zengin içeriklerine rağmen akademi dışında günümüz tarih öğretiminde ve de tarihsel düşünme becerilerini geliştirmek amacıyla değerlendirilmemiştir. Bu bağlamda araştırmanın temel problemi, *Enverî Tarihi*'ndeki meclis kayıtlarının tarihsel düşünme becerilerini geliştirme potansiyelini ortaya koymak ve bu metinlerin tarih öğretiminde kullanılabilirliğini göstermektir.

Yöntem

Araştırma nitel araştırma yaklaşımına dayalı olarak yürütülmüştür. Veri toplama tekniği olarak doküman analizi kullanılmıştır. *Enverî Tarihi*'nde yer alan meclis kayıtları açık kodlama tekniğiyle incelenmiş; kodlardan hareketle oluşturulan temalar içerik analiziyle anlamlandırılmış ve tematik analiz yoluyla sınıflandırılmıştır. Bu çerçevede, tarihsel metinlerin pedagojik işlevini değerlendirmeye imkân tanımaktadır (Karasar, 2012; Tarkun, 2000).

Veri Toplama Aracı

Araştırmanın veri kaynağı *Enverî Tarihi*'dir. Meclis kayıtlarının tercih edilme nedenleri; dilinin sade ve anlaşılır olması, konuşmaların diyalog biçiminde aktarılması, tartışma atmosferini canlı biçimde yansıtması ve tarihsel düşünme becerilerinin gerektirdiği unsurları (çoklu bakış, neden-sonuç, empati, karar süreçleri vb.) doğal olarak içermesidir (Bayram, 2025).

Verilerin Analizi ve Kodlama

Meclis toplantıları açık kodlama yöntemiyle sistematik biçimde incelenmiş ve tekrar eden örüntülerden hareketle 8 analitik kategoriye ayrılmıştır:

- 1) Askerî strateji ve sefer planlaması,
- 2) Diplomatik müzakere/mükâleme/mütâreke,
- 3) Merkez-ordugâh ilişkisi,

- 4) Tayin-azil ve bürokratik düzenlemeler,
- 5) Kriz-tehdit ve acil durum yönetimi,
- 6) Meşveret kültürü ve karar alma pratikleri,
- 7) Lojistik-mali kaynaklar ve ordu ihtiyaçları,
- 8) Sembolik dil-mekân ve ritüel.

Bu kategoriler, MEB'in (2018) belirlediği beceriler (kronolojik düşünme, nedensellik, süreklilik-değişim, tarihsel empati, çoklu bakış açısı, sorgulama, analiz ve yorum) ile ilişkilendirilmiştir.

Varsayımlar

Bu araştırmanın temel varsayımı, Enverî Sadullah'ın *Tarih*'inde yer alan meclis toplantısı kayıtlarının, yalnızca tarihî olayları aktaran ayrıntılı metinler olmanın ötesinde, Millî Eğitim Bakanlığı'nın (2018) belirlediği tarihsel düşünme becerilerinin (kronolojik düşünme, tarihsel kavrama, neden-sonuç ilişkileri kurma, değişim ve sürekliliği algılama, tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma, tarihsel analiz ve yorum, tarihsel sorun analizi ve karar verme ile tarihsel empati) kazandırılmasına doğrudan katkı sağlayabilecek nitelikte bir içerik sunduğudur.

Bu varsayıma göre:

- Enverî'nin meclis kayıtları, farklı görüşlerin, tartışmaların, eleştirel değerlendirmelerin ve karar süreçlerinin yer aldığı özgün yapısı sayesinde, öğrencilerin tarihsel veriyi analiz etme, karşılaştırma, yorumlama ve anlamlandırma becerilerini geliştirebilecek potansiyele sahiptir.
- Metinlerdeki diyaloglar ve çoklu bakış açıları, tarihsel empatiyi ve tarihsel sorgulamayı destekleyen doğal bir öğrenme ortamı oluşturmaktadır.
- 18. yüzyıl Osmanlı yönetim zihniyetini yansıtan bu kayıtlar, geçmiş ile bugün arasında zihinsel bir bağ kurmayı kolaylaştırarak tarih bilincinin oluşmasına katkıda bulunmaktadır.

Dolayısıyla çalışma, akademik araştırmalarda sıklıkla başvurulacak vakayinüvis tarihleri içinde yer alan seçilmiş ve pedagojik açıdan işlevsel metinlerin modern tarih öğretimine dâhil edilmesinin, öğrencilerin tarihsel düşünme becerilerinin gelişimini anlamlı ve sürdürülebilir biçimde destekleyeceği varsayımına dayanmaktadır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Kaynak sınırlılığı: Araştırma, Enverî Sadullah'ın *Tarih* adlı eserinde yer alan meclis toplantılarıyla sınırlıdır; diğer vakayinüvis eserleri kapsam dışındadır.

Tematik sınırlılık: İnceleme, tarihsel düşünme becerileri çerçevesine odaklanmakta; edebî üslup, askerî terminoloji veya sosyokültürel temalar ayrı bir analiz alanı olarak ele alınmamaktadır.

Yöntemsel sınırlılık: Çalışma doküman analizi, içerik ve tematik analizle sınırlıdır; sınıf içi uygulama, deneysel süreç veya öğrenci başarı ölçümü yapılmamıştır.

1. BULGULAR VE YORUMLAR

Enverî Tarihi'nde yer alan meclis toplantıları, yalnızca belirli bir cilde veya tekil olaylara indirgenemeyecek ölçüde süreklilik arz eden bir karar alma pratiğini yansıtmaktadır. I., II. ve III. cilt birlikte değerlendirildiğinde, meşveret, mükâleme ve istişâre meclislerinin askerî stratejiden diplomasiye, kriz yönetiminden bürokratik düzenlemelere kadar geniş bir alanda işleve sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, Osmanlı devlet aklının savaş koşullarında kolektif, çok katmanlı ve esnek bir yapıyla işlediğini de göstermektedir. Bu çerçevede, Enverî Tarihi'ndeki meclis toplantılarının işlevsel ve tematik dağılımını görünür kılmak amacıyla aşağıda yer alan tablolar hazırlanmıştır.

Tablo 1: Enverî Tarihi'nin Ciltlerine Göre Meclis Toplantılarının Nicel Dağılımı³

Cilt	İncelenen Dönem	Müstakil Meclis Toplantısı Sayısı
I. Cilt	1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı	36
II. Cilt	1774-1783 Osmanlı İmparatorluğu'nun iç ve dış meseleleri	11
III. Cilt	1787-1792 Osmanlı-Rus Avusturya Savaşı	49
Toplam		96

Tablo 2: Enverî Tarihi'nde Meclis Toplantılarının Analitik Kategorilere Göre Dağılımı

Analitik Kategori	Ele Alınan Temel Konular	Meclis Türü	Tarihsel Düşünme Becerileriyle İlişkisi
-------------------	--------------------------	-------------	---

³ Tablodaki toplantı sayıları, her üç ciltte “meşveret, istişâre, mükâleme, şûrâ” gibi adlarla müstakil başlıklar altında verilen toplantıları kapsamaktadır.

Askerî Strateji ve Sefer Planlaması	Ordu sevk ve idaresi, serasker tayinleri, cephe yönünün belirlenmesi, savunma ve taarruz kararları	Meşveret	Nedensellik, karar verme, kronolojik düşünme
Diplomatik Müzakere, Mükâleme ve Mütâreke	Barış görüşmeleri, mütareke şartları, karşı taraf taleplerinin değerlendirilmesi	Mükâleme / Meşveret	Çoklu bakış açısı, empati, tarihsel analiz
Merkez–Ordugâh İlişkisi	Hatt-ı hümayûnların okunması, merkezden gelen talimatlar, cepheden merkeze bilgi akışı	Meşveret / İstişare	Süreklilik–değişim, kanıt kullanma
Tayin, Azil ve Bürokratik Düzenlemeler	Serasker, voyvoda ve üst düzey görevlilere ilişkin atama ve görevden almalar	Meşveret / İstişare	Kurumsal yapı analizi, tarihsel yorum
Kriz, Tehdit ve Acil Durum Yönetimi	Ani düşman haberleri, kalelerin el değiştirmesi, beklenmeyen askerî gelişmeler	Acil Meşveret	Sorun çözme, analitik düşünme
Meşveret Kültürü ve Karar Alma Pratikleri	Görüş ayrılıkları, itirazlar, soru–cevap düzeni, ikna süreçleri	Meşveret / İstişare	Çoklu bakış açısı, eleştirel düşünme
Lojistik, Mali Kaynaklar ve Ordu İhtiyaçları	Mevâcib, zahire temini, asker takviyesi, mali kaynakların kullanımı	Meşveret	Çok boyutlu analiz, nedensellik
Mekân ve Ritüel	Hil‘at giydirme, Sancak taşınması, otak-ı hümayûn ve otak-ı âsafî	Meşveret	Kültürel süreklilik, tarihsel empati

Tablo 3: Meclis Toplantılarının Adlandırma Türleri

Meclis Türü	Kullanılan İfade Biçimleri	Karar Alma Sürecinin Özelliği	Tarihsel Düşünme Becerileriyle İlişkisi
-------------	----------------------------	-------------------------------	---

Meşveret Meclisleri	Meclis-i meşveret, Meşveret meclisi, Encümen-i meşveret	Farklı görüşlerin dile getirildiği, itiraz ve müzakereye açık kolektif karar süreci	Çoklu bakış açısı, nedensellik, karar verme, empati
İstişare Meclisleri	Meclis-i istişâre, İstişâre meclisi, Encümen-i istişâre, Meclis-i istişâre-i şûrâ	Uzlaşma, değerlendirme ve karşılaştırmaya dayalı karar süreci	Empati, tarihsel analiz, karşılaştırmalı düşünme
Şûrâ Meclisleri	Meclis-i şûrâ, Encümen-i şûrâ	Kurumsal danışma, üst düzey değerlendirme	Analiz-yorum; nedensellik; kurumsal yapı analizi
Müşâvere Meclisleri	Müşâvere meclisi, Meclis-i müşâvere-i kübrâ	Geniş katılımlı, olağanüstü nitelikli toplantılar	Çoklu bakış açısı; empati; sorun çözme
Mükâleme Meclisleri	Meclis-i mükâleme	Diplomatik görüşme ve müzakere süreçleri	Empati; tarihsel analiz; karşılaştırmalı düşünme
Divan Niteliğindeki Toplantılar	Akd-i divân	Merkezî karar alma ve resmî oturum	Kanıt kullanma; kurumsal işleyişi kavrama; kronolojik düşünme

Tablo 4: Meclis toplantılarının düzenleyicileri⁴

Mekân	Düzenleyiciler	Katılımcı Gurupları	Katılımcıların Yapının Niteliği / Rolü
Merkezde Toplanan Meclisler	Sadrazam, reisülküttâb, şeyhülislâm, kethüdâ bey, defterdarlar,	Şeyhülislâm, Anadolu ve Rumeli kazaskerleri, nakîbüleşraf, reisülküttâb (önceki	Osmanlı merkez yönetiminin en üst düzey ilmiye ve kalemiye sınıfını temsil eder. Diploması, hukuk,

⁴ Bu tablo, Enverî Tarihi'nde meclis toplantılarının yalnızca konu bakımından değil, **mekân, düzenleyici aktörler ve katılımcı profili** açısından da farklılaştığını; merkezde daha çok diplomatik ve bürokratik bir elitin, cephede ise askerî tecrübe ve icra kapasitesi yüksek bir karar alma yapısının öne çıktığını göstermektedir (Bayram, 2025).

	padişah, toplantılarda)	(bazı reisülküttâblar), defterdarlar (görevde ve eski defterdarlar, kethüdâ bey, divan bürokrasisi (tevkîî, çavuşbaşı, matbah emini, tersâne emini, ruznamçe vb.), ulemâ ve küberâ, müzakereye çağrılan yabancı elçiler	maliye, ilmiyye ve bürokrasi kesişiminde çalışan karar verici bir elit grubudur.
Cephede Toplanan Meclisler	Serdâriekrem, seraskerler, ordu-yı hümayûn komutanları, Ocak ağaları (yeniçeri, sekban, topçu, cebeci vb.)	Serdâriekrem (başkomutan), seraskerler, ordu-yı hümayûn komutanları (mîrimîrân, sergerdeler), ocak ağaları (yeniçeri ağası, topçubaşı, cebecibaşı, sekbanbaşı, arabacıbaşı vb.), ordu kadıları, sancakbeyleri, muhafız paşalar, yerel ileri gelenler (İbrâil ihtiyarları vb.)	Askerî karar alma süreçlerinin doğrudan icraya dönük biçimde yürütüldüğü sahadır. Harekâtın yönü, savunma ve taarruz planları, ikmal ve lojistik düzenlemeler, görevlendirmeler ve ordunun kışlayacağı yerlerin tespiti bu meclislerde karara bağlanır. Karar alma süreci askerî tecrübe ve sahadaki koşullara dayanır.

2. TARİHSEL DÜŞÜNME BECERİLERİNE YÖNELİK ANALİZLER

Bu bölümde, Enverî *Tarihi*'nde yer alan meclis toplantılarının modern tarih öğretimi açısından hangi tarihsel düşünme becerilerini desteklediği, metin örnekleri ve içerik çözümlemeleri üzerinden ele alınmaktadır. İnceleme, meclis tutanaklarının dil özelliklerinden başlayarak öğrencinin metni anlama ve takip edebilme imkânını (dil sadeliği ve diyalog yapısı) ortaya koymakta; ardından toplantıların tarihleri, tartışma akışı ve karar gerekçeleri üzerinden kronolojik düşünme ile neden-sonuç ilişkisi kurma becerilerini değerlendirmektedir. Devamında meclislerin savaş koşullarında geçirdiği dönüşüm, katılımcı yapısı ve işleyiş farklılıkları üzerinden değişim ve süreklilik boyutu ele alınmakta; meclislerdeki diyaloglar aracılığıyla tarihsel empati, belge niteliği ve resmî terminoloji üzerinden tarihsel kanıt kullanma becerisi tartışılmaktadır. Son olarak farklı aktörlerin aynı meseleye değişik gerekçelerle yaklaşması çoklu bakış açısını görünür kılarken; kriz, lojistik ve diplomatik sorunlara verilen tepkiler de sorun çözme ve karar verme süreçlerinin tarihsel bağlam içinde nasıl işlediğini somutlaştırmaktadır.

1. Meclis Toplantılarının dili

Meclis toplantıları, konuşma diliyle kaleme alındığı için günümüz Türkçesine oldukça yakındır ve bu nedenle anlaşılması kolaydır (Bayram, 2023). Konuyu somutlaştırmak amacıyla, aşağıda eserde yer alan toplantılardan birine örnek olarak yer verilmiştir:

a. Örnek: Meclis-i İstişâre (Maçın Menzili, 17 Ağustos 1789) (Bayram, 2023).

Arka Plan:

Serdârekrem Hasan Paşa, ordusuyla Tuna kıyısına ulaşmıştır. Padişah'tan gelen hatt-ı hümayûnda, düşmanın Boğdan'dan çıkarılması ve intikam alınması emredilmektedir.

Örnek Tasvir:

Serdârekrem Hasan Paşa hazretleri buyurdular ki:

-Padişahımızın hatt-ı hümayûnu malûmunuz oldu. Fermân-ı âlî, düşmanı Boğdan'dan çıkarıp intikamımızı almamızı emreder. Şimdi, bu bâbda erbâb-ı vukûfunuzun (işin ehli olan sizlerin) re'y ve mütâlaası nedir? Tuna'nın öte yakasına geçmek mi münâsibdir, yoksa başka bir tedbire mi başvurulur?

Vezir Ağapaşa:

-Devletlü Serdarım, düşman kuvveti mevcûddur. Lâkin askerimizin gayreti tamdır. Doğrudan taarruz münâsib olur. Fakat köprü ve kayıkların temini meselesi vakit alır.

Çarhacı Vezir Abdi Paşa:

-Ağapaşa'nın sözü yerindedir. Lâkin düşmanın vaziyetini bir daha tedkik etmek faydalı olur. Süvarilerimizden bir keşif kolu gönderip hakikî durumu anlayalım.

Ordu-yı hümayûn Kadısı Mehmed Sadık Efendi:

-Bu meselede şer'î bir mahzur yoktur. Cihâd-ı ekber farz-ı kifâyedir. Askerin moralini yüksek tutmak ve zahirenin kesintiye uğramaması için tedbir almak elzemdir.

Reisülküttâb Efendi:

-Kale muhafızlarına ve civar ayanlarına emirler yazılıp ordumuza destek olmaları istenmelidir.

Müellif (Enverî):

Netice-i kelâm, Mecliste bulunan umûm zevâtın mütâlaası alındıktan sonra, serdârekremin Tuna'nın karşı yakasına geçerek düşmanla muharebeye girmesi kararlaştırıldı. Lâzım gelen levâzımâtın temini ve bir keşif kolunun gönderilmesi için derhal emir verildi.

b. Örnek Metnin Değerlendirilmesi

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak kullanılan Enverî'nin 3. cildinde yer alan Meclis-i İstişâre kaydı, meclis tutanaklarının tarih öğretiminde kullanılabilirliğini somut

biçimde ortaya koymaktadır. Metin, araştırmada vurgulanan nitelikleri şu açılardan karşılamaktadır:

b.1. Dilinin sade ve anlaşılır olması

Örnekte yer alan konuşmalar, ağır mensur sanatlara değil, doğrudan işlevsel ifadelerle dayanmaktadır; “Tuna’nın öte yakasına geçmek mi münâsibdir, yoksa başka bir tedbire mi başvurulur?”, “Keşif kolu salıp hakikî vaziyeti anlayalım.” gibi cümleler, günümüz öğrencisinin uygun açıklamalarla rahatlıkla takip edebileceği netliktedir. Bu durum, metni ders ortamında okuma-anlama etkinlikleri için kullanışlı kılar.

b.2. Konuşmaların diyalog şeklinde aktarılması

Metinde her konuşmacı ayrı ayrı belirtilmiş; Serdar, vezir, ordu kadısı ve reisülküttâbın sözleri doğrudan hitap cümleleriyle verilmiştir. Bu diyalog yapısı, öğrencinin:

Kimin hangi gerekçeyle ne söylediğini ayırt etmesine,

Farklı rollerin (askerî, dinî, bürokratik) nasıl devreye girdiğini görmesine imkân tanır. Böylece metin, tarih dersinde rol oynama, dramatizasyon, metin çözümlemesi gibi etkinlikler için güçlü bir araç hâline gelir.

b.3. Tartışma atmosferini canlı biçimde yansıtması

Örnekte Serdar’ın soruyu ortaya atması, vezirlerin askerî ve lojistik kaygıları dile getirmesi, kadının şer’î meşruiyet vurgusu ve nihayet “netice-i kelâm” ile kararın ilanı, meclisin iç işleyişini adım adım göstermektedir. Bu akış; tartışmanın tek sesli değil, müzakereci bir zeminde yürüdüğünü, karar öncesinde farklı ihtimallerin (doğrudan taarruz, keşif, lojistik hazırlık) tartışıldığını açıkça ortaya koyar. Öğrenci, tarihî bir “karar alma sahnesine” tanık olur.

b.4. Tarihsel düşünme becerilerini doğal olarak içermesi

Aynı kısa metin içinde birden fazla tarihsel düşünme becerisi görünür durumdadır:

Neden-sonuç: Padişah’tan gelen hatt-ı hümayûn (neden) → Tuna’nın karşısına geçerek düşmanla muharebeye girme kararı (sonuç).

Çoklu bakış açısı: Serdar stratejik yönü, vezirler askerî taktiği, kadı dinî meşruiyeti, reisülküttâb yazışma ve emir boyutunu düşünmektedir.

Empati ve bağlamsal düşünme: Lojistik zorluklar, askerî riskler ve dini sorumluluklar birlikte tartışıldığı için, öğrenci o dönemin zihniyet dünyasına girebilir.

Karar verme ve sorun çözme: Tartışma, somut bir soruna (Tuna’nın geçilmesi) çözüm arayışı etrafında örgütlenmiştir.

2. Kronolojik Düşünme Becerisi

Enverî Tarihi'nde yer alan meclis toplantıları, kronolojik düşünme becerisinin geliştirilmesi açısından son derece elverişli bir yapı sunmaktadır. Üç ciltte tespit edilen toplam 96 meclis toplantısının hicrî ve miladî tarihlerle birlikte izlenebilmesi, öğrencinin olayları doğru bir zaman eksenine yerleştirmesine imkân tanımaktadır. Bu durum, savaşın tekil ve kopuk hadiselerden oluşmadığını; aksine belirli evreler hâlinde ilerleyen tarihsel bir süreç olduğunu kavramayı kolaylaştırmaktadır. Farklı takvim sistemlerinin (hicrî-miladî) birlikte kullanılması ise, kronoloji kavramının mutlak değil tarihsel olarak inşa edilmiş bir zaman ölçüm sistemi olduğunu göstermekte; öğrencinin tarihî belgelerdeki tarih farklılıklarını çelişki olarak değil, dönemin ölçüm pratikleri bağlamında değerlendirmesini sağlamaktadır.

Meclis toplantılarının zaman içindeki yoğunluğu da kronolojik düşünmenin önemli bir boyutunu ortaya koymaktadır. Özellikle seferin başlangıç aşamalarında, askerî ilerleme ve geri çekilme dönemlerinde meclis sayısında belirgin bir artış gözlemlenmektedir. Bu yoğunluk, “hangi dönemlerde karar alma ihtiyacı artmıştır?” sorusunun somut biçimde cevaplanmasına olanak tanımakta; öğrencinin tarihsel süreçte kritik eşikleri tespit edebilmesini desteklemektedir. Diplomatik müzakerelerin yoğun olduğu ilk safhalardan, fiilî sefer ve askerî hareketliliğin öne çıktığı evrelere, kararsızlık ve bocalama dönemlerine ve nihayet barış arayışlarının belirginleştiği aşamaya kadar uzanan bu sıralı yapı, savaşın aşamalı ve evreli bir süreç olarak algılanmasını sağlamaktadır.

Kronolojik dizilim, neden-sonuç ilişkilerinin kurulmasında da belirleyici bir rol oynamaktadır. Örneğin ağır kış şartlarının yaşandığı dönemlerde kışlak tartışmalarının gündeme gelmesi ya da askerî yenilgilerin ardından savunmaya çekilme kararlarının alınması, kararların rastlantısal değil, zamanın ve koşulların dayattığı zorunluluklar çerçevesinde şekillendiğini göstermektedir. Bu bağlamda kronoloji, yalnızca “ne oldu?” sorusuna değil, aynı zamanda “ne zaman ve neden oldu?” sorularına cevap üretmeyi mümkün kılmakta; tarihsel düşünmenin temel unsurlarından biri olan zaman bilincinin gelişimine katkı sunmaktadır. Her evrede karar alma ritminin farklılaşması, Osmanlı yönetim mekanizmasının savaşın seyrine göre değişen tepkilerini görünür kılarak, öğrencinin tarihsel süreçleri durağan değil, dinamik yapılar olarak kavramasına yardımcı olmaktadır.

3. Neden-Sonuç Becerisi

Enverî Tarihi'nde yer alan meclis toplantıları, Osmanlı devlet yönetiminde alınan kararların rastlantısal değil, belirli nedenlere bağlı olarak şekillendiğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Meclis kayıtları incelendiğinde, her toplantının belirli bir problem durumu

etrafında toplandığı ve alınan kararların bu sorunlara verilen tepkiler doğrultusunda geliştirildiği görülmektedir. Bu durum, metnin tarihsel düşünme becerilerinden özellikle neden-sonuç ilişkisi kurma açısından güçlü bir öğretim potansiyeli taşıdığını göstermektedir.

Meclis toplantıları takip edildiğinde, diplomatik girişimlerin sonuçsuz kalması ile askerî sefer kararları arasındaki ilişki görünür olmaktadır. Rus elçisiyle yürütülen müzakerelerin başarısızlıkla sonuçlanması, meclislerde doğrudan askerî harekât seçeneğinin gündeme gelmesine neden olmuş; diplomasi-savaş ilişkisi açık bir nedensellik çerçevesinde kayıt altına alınmıştır. Bu süreç, Osmanlı yönetiminde barış ve savaş tercihlerinin birbirinden bağımsız değil, birbirini takip eden adımlar olduğunu göstermektedir.

Meclis kayıtlarında çevresel koşulların karar alma süreçleri üzerindeki etkisi de belirgin biçimde izlenebilmektedir. Özellikle kış mevsiminin yaklaşmasıyla birlikte ordunun kışlaklara çekilmesi ya da ilerlemenin durdurulması yönünde mecliste yapılan tartışmalar, doğa koşullarının askerî strateji üzerindeki belirleyici rolünü ortaya koymaktadır. Kış şartları ile kışlak kararları arasındaki ilişki, öğrenciye tarihsel olayların yalnızca insan iradesiyle değil, çevresel faktörlerle birlikte şekillendiğini kavratma açısından önemli bir örnek sunmaktadır.

Lojistik imkânlar da meclislerde sıkça vurgulanan neden-sonuç unsurları arasında yer almaktadır. Zahire ve mühimmat yetersizliği, ordunun geri çekilmesi ya da savunma pozisyonuna geçilmesi gibi kararları doğrudan etkilediği açık bir şekilde anlaşılır. Bu kayıtlar, askerî başarı veya başarısızlığın yalnızca komutanlık yeteneğine değil, maddi kaynakların sürekliliğine de bağlı olduğunu göstermekte; tarihsel süreçlerde ekonomik ve lojistik faktörlerin belirleyici rolünü görünür kılmaktadır.

Askerî istihbarat eksikliği ile alınan önleyici tedbirler arasındaki ilişki de neden-sonuç bağlamında dikkat çekicidir. Düşman kuvvetlerinin durumu hakkında yeterli bilgi bulunmadığında keşif kollarının gönderilmesi yönünde mecliste çıkan kararlar, Osmanlı ordusunda askerî planlamanın bilgiye dayalı olarak yürütüldüğünü göstermektedir. Bu durum, tarihsel düşünmede “bilgi eksikliği-tedbir geliştirme” ilişkisini somut biçimde ortaya koymaktadır.

Son olarak, siyasî ve diplomatik gerilimlerin karar alma süreçlerine etkisi meclis kayıtlarında açıkça izlenebilmektedir. Rus elçisiyle yaşanan anlaşmazlıklar, müzakerelerin kesilmesi veya sertleşen tutumlar, yalnızca diplomatik bir tercih değil, aynı zamanda askerî ve siyasî sonuçlar doğuran kararlar olarak kayda geçirilmiştir. Bu örnekler, uluslararası ilişkilerde yaşanan gerilimlerin devlet politikalarını nasıl yönlendirdiğini ve tarihsel olayların çok katmanlı neden-sonuç ilişkileri içinde değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Bu yönüyle Enverî Tarihi'nde yer alan meclis toplantıları, öğrencilere tarihsel olayların tek bir nedene indirgenemeyeceğini; askerî, diplomatik, çevresel ve lojistik unsurların bir arada değerlendirilmesi gerektiğini öğretmektedir. Metinler, neden-sonuç ilişkilerini hazır biçimde sunmak yerine, tartışma ve karar süreçleri üzerinden görünür kılarak, tarihsel düşünme becerilerinin gelişimine güçlü bir katkı sağlamaktadır.

4. Değişim ve Süreklilik

Enverî Tarihi'nde yer alan meclis toplantıları, Osmanlı devlet yönetiminde karar alma pratiklerinin hem süreklilik hem de değişim unsurlarını aynı anda barındırdığını göstermektedir. Bu toplantılar, bir yandan köklü bir danışma geleneğinin devamını yansıtırken, diğer yandan savaş koşullarının dayattığı yeni uygulamaları ve dönüşümleri görünür kılmaktadır.

Osmanlı yönetim geleneğinde meşveret, yalnızca merkezde icra edilen bir danışma faaliyeti olmaktan çıkarak, savaş dönemlerinde cepheye taşınmıştır. İstanbul'da şekillenen karar alma kültürünün, ordunun bulunduğu sahra ve menzil alanlarında da uygulanması, danışma geleneğinin mekânsal olarak genişlediğini ve esnek bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, Osmanlı devlet aklının olağanüstü şartlar altında dahi istişâreye dayalı bir yönetim anlayışını sürdürme çabasını yansıtmaktadır.

Kurumsal işleyiş açısından bakıldığında, meclis toplantılarında belirli rollerin süreklilik arz ettiği görülmektedir. Reisülküttâbın yazışma ve diplomatik süreçlerdeki merkezi konumu, ordu kadısının kararların şer'î meşruiyetini denetleyen işlevi ve yüksek rütbeli devlet adamlarının müzakere sürecindeki etkinliği, devlet yapısının temel unsurlarının savaş koşullarında da korunduğunu göstermektedir. Bu süreklilik, Osmanlı yönetim mekanizmasının belirli kurumsal çerçeveler içinde işlemeye devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Buna karşılık, karar alma süreçlerinde belirgin değişimlerin yaşandığı da gözlemlenmektedir. Normal şartlarda merkezde yürütülen değerlendirme ve müzakere faaliyetleri, savaş ortamında hızla cepheye taşınmış; kararlar çoğu zaman ordunun bulunduğu sahra alanlarında alınmıştır. Bu mekânsal kayma, olağanüstü dönemlerin yönetim anlayışını dönüştürdüğünü, ancak bu dönüşümün gelenekten tamamen kopuş anlamına gelmediğini göstermektedir.

Meclis toplantılarında katılımcı profillerinin zaman içinde değişmesi de dikkat çekicidir. Bazı toplantılarda ocak ağalarının ve askerî unsurların daha belirgin bir ağırlık kazandığı, buna karşılık sivil ve merkez bürokrasisinin görece geri planda kaldığı görülmektedir. Bu durum, savaşın seyrine ve ihtiyaçlarına bağlı olarak uzmanlık alanlarına göre

farklı aktörlerin öne çıktığını; dolayısıyla karar alma süreçlerinin durağan değil, koşullara göre yeniden şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Son olarak, meclislerin yapısal özellikleri incelendiğinde, toplantı adlandırmalarında, katılımcı sayılarında ve işleyiş biçimlerinde belirli bir düzensizliğin bulunduğu anlaşılmaktadır. Meclislerin bazen kalabalık, bazen sınırlı katılımı toplanması; toplantı sürelerinin uzaması ve karar alma süreçlerinde gecikmeler yaşanması, sistemin pratikte bazı zaaflar barındırdığını göstermektedir. Bu aksaklıklar, Osmanlı yönetim geleneğinin modernleşme sürecinde neden daha kurumsallaşmış ve düzenli meclis yapılarına ihtiyaç duyduğunu anlamak açısından da önemli ipuçları sunmaktadır.

Bu yönüyle Enverî Tarihi'nde yer alan meclis toplantıları, Osmanlı devlet yönetiminde süreklilik ile değişimin iç içe geçtiği dinamik bir süreci gözler önüne sermekte; öğrencilerin ve araştırmacıların, tarihsel olayları statik değil, dönüşen ve uyum sağlayan yapılar olarak değerlendirmelerine imkân tanımaktadır.

5. Tarihsel Empati

Enverî Tarihi'nde yer alan meclis kayıtları, tarihsel empati becerisinin geliştirilmesi açısından son derece elverişli bir içerik sunmaktadır. Meclislerde aktarılan tartışmalar, yalnızca alınan kararları değil; bu kararların hangi psikolojik, toplumsal ve zihinsel koşullar altında şekillendiğini de görünür kılmaktadır. Böylece tarihî aktörler, soyut ve tek boyutlu figürler olmaktan çıkarak, belirli şartlar altında düşünen, kaygılanan ve sorumluluk alan kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öncelikle, askerî ve idarî kararların arka planında yer alan duygusal ve fiziksel yıpranma, meclis tutanaklarında açık biçimde izlenebilmektedir. Özellikle uzun süren seferler, olumsuz iklim şartları ve ardı ardına gelen başarısızlıklar karşısında asker ve komutanların moral bozukluğu, yorgunluğu ve tereddütleri meclis tartışmalarına yansımıştır. Kış mevsiminin ağır koşulları, zahire sıkıntısı ve ordunun dağılma riski gibi unsurlar, karar alıcıların yalnızca askerî başarıyı değil, ordunun ayakta kalmasını da gözetmek zorunda olduklarını göstermektedir. Bu durum, öğrencinin askerî kararların ardındaki insanî sınırları ve duygusal yükü fark etmesine imkân tanımaktadır.

Meclis kayıtlarında tarihsel empatiyi besleyen bir diğer önemli unsur, dinî meşruiyet arayışıdır. Ordu kadısının veya dinî otoritenin “şer’î bir mahzur yoktur” şeklindeki beyanları, alınacak kararların yalnızca askerî veya siyasî değil, aynı zamanda dinî ve ahlâkî bir zemine oturtulması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, dönemin zihniyet dünyasını anlamak bakımından son derece öğreticidir. Öğrenci, modern seküler karar mekanizmalarıyla

karşılaştırıldığında, 18. yüzyıl Osmanlı yönetiminde dinî referansların nasıl belirleyici bir rol oynadığını kavrayabilmektedir.

Tarihsel empati açısından dikkat çeken bir başka boyut, belirsizlik, risk ve korku duygusudur. Düşman kuvvetlerinin tam olarak bilinmemesi, istihbarat eksikliği ve coğrafi şartların net olmaması, meclislerde sık sık keşif kolu gönderilmesi veya hareketin ertelenmesi gibi önerilerin gündeme gelmesine yol açmıştır. Bu durum, karar alıcıların mutlak bilgiye sahip olmadıklarını; aksine sınırlı ve eksik verilerle hareket etmek zorunda kaldıklarını göstermektedir. Öğrenci bu sayede, geçmişteki aktörlerin “yanlış” görünen kararlarını bugünün bilgi düzeyiyle değil, dönemin belirsizlik ortamı içinde değerlendirmeyi öğrenmektedir.

Meclis kayıtları, siyasî baskılar ve psikolojik yük açısından da tarihsel empatiyi güçlendiren örnekler sunmaktadır. Padişah'tan gelen hatt-ı hümayûnlar, serdârîkrem ve sadrazam üzerindeki sorumluluğu artırmakta; bu durum zaman zaman kişisel hırslar, endişeler ve itibar kaygılarıyla birleşmektedir. Karar vericilerin yalnızca devletin çıkarlarını değil, aynı zamanda padişaha karşı sorumluluklarını ve şahsî konumlarını da hesaba katmak zorunda kalmaları, yönetici elitin psikolojik baskı altında nasıl hareket ettiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle metinler, bireysel faktörlerin tarihsel süreçler üzerindeki etkisini görünür kılmaktadır.

Son olarak, çok aktörlü ve çok katmanlı bir stres ortamı, tarihsel empati becerisinin gelişimi açısından önemli bir zemin oluşturmaktadır. Meclislerde yer alan serdarlar, vezirler, ocak ağaları, kadılar ve bürokratlar; farklı önceliklere, sorumluluk alanlarına ve bakış açılarına sahiptir. Kalabalık katılımcı profili, hem karar alma sürecini zorlaştırmakta hem de sadrazam ve serdârîkrem üzerindeki koordinasyon yükünü artırmaktadır. Öğrenci bu yapı sayesinde, Osmanlı yönetiminin hiyerarşik ama aynı zamanda çok sesli yapısını anlayarak, tarihsel aktörleri kendi konumları ve sorumlulukları içinde değerlendirme becerisi kazanmaktadır.

Bu çerçevede Enverî Tarihi'ndeki meclis kayıtları, tarihsel empatiyi yalnızca “geçmişte yaşayan insanların duygularını anlamak” düzeyinde değil; karar alma süreçlerini şekillendiren psikolojik, dinî, siyasî ve toplumsal etkenleri birlikte kavramaya imkân tanıyan bütüncül bir öğrenme alanı olarak sunmaktadır. Bu yönüyle metinler, tarih öğretiminde empati becerisinin kazandırılmasında güçlü ve işlevsel bir kaynak niteliği taşımaktadır.

6. Tarihsel Kanıt Kullanma

Enverî Tarihi'nde yer alan meclis toplantıları, tarihsel kanıt kullanma becerisinin geliştirilmesi açısından son derece zengin ve işlevsel bir içerik sunmaktadır. Öncelikle bu kayıtlar, tarih, mekân ve konu başlıkları açık biçimde belirtilmiş birincil kaynaklar niteliğindedir. Her bir meclisin nerede, hangi koşullarda ve hangi mesele etrafında

toplandığının kaydedilmiş olması, öğrencinin doğrudan tarihsel belgeyle çalışmasına imkân tanımakta; tarih bilgisinin ikincil anlatılar üzerinden değil, doğrudan kaynak metinler aracılığıyla üretildiğini göstermektedir. Bu durum, tarihsel bilginin “hazır bilgi” değil, belgeye dayalı bir inşa süreci olduğu yönündeki farkındalığı güçlendirmektedir.

Meclis kayıtlarında kullanılan dil ve terminoloji de kanıt kullanımını destekleyen önemli bir unsurdur. “Mütâlaa alındı”, “emrolundu”, “keşif kolu salındı” gibi ifadeler, Osmanlı bürokratik yazışma geleneğinin ve karar alma dilinin somut örneklerini sunmaktadır. Bu tür kalıplaşmış ifadeler üzerinden öğrenciler, dönemin resmî üslubunu, devlet dilinin işleyişini ve kararların nasıl formüle edildiğini analiz edebilmekte; belge dilinin tarihsel bağlamla ilişkisini kavrayabilmektedir. Böylece metin, yalnızca içerik bakımından değil, dilsel yapı açısından da tarihsel kanıt niteliği taşımaktadır.

Meclis tutanaklarında alınan kararların büyük bölümünün doğrudan uygulamaya yönelik olması, tarihsel kanıt kullanımını güçlendiren bir diğer boyuttur. Tuna’nın geçilmesi, kışlak belirlenmesi, keşif kolu gönderilmesi veya diplomatik müzakerelerin başlatılması gibi kararlar, soyut değerlendirmelerden ziyade somut eylemlere karşılık gelmektedir. Bu durum, öğrencinin tarihsel belgelerde yer alan kararların yalnızca söylem düzeyinde kalmadığını, sahadaki askerî ve idarî uygulamalara yön verdiğini fark etmesini sağlamaktadır. Böylece belge ile tarihsel sonuç arasındaki bağ görünür hâle gelmektedir.

Öte yandan Enverî’nin meclis kayıtlarında yalnızca başarılar değil, sistemin zaafları ve aksaklıkları da yer almaktadır. Gizlilik sorunları, karar alma süreçlerindeki gecikmeler, kalabalık meclislerin verimsizliği veya itaatsizlik gibi unsurların açıkça kaydedilmesi, tarihsel kanıtların eleştirel bir bakışla değerlendirilmesine imkân tanımaktadır. Öğrenci bu sayede, tarihsel belgelerin her zaman ideal bir düzeni yansıtmadığını; aksine dönemin sorunlarını, çelişkilerini ve sınırlılıklarını da içerdiğini görmektedir. Bu durum, kanıtları sorgulama ve çok yönlü değerlendirme becerisini desteklemektedir.

Son olarak, Enverî Tarihi’nde yer alan meclis kayıtları tek tür belgeyle sınırlı değildir. Hatt-ı hümayûnlar, buyrulmalar, fetvalar, diplomatik yazışmalar ve meclis mazbataları gibi farklı belge türlerinin bir arada kullanılması, tarihsel kanıt çeşitliliğini artırmaktadır. Bu çeşitlilik, öğrencinin farklı belge türlerini karşılaştırmasına, aynı olayın farklı kaynaklardaki yansımalarını değerlendirmesine ve tarihsel bilgiyi çok katmanlı biçimde analiz etmesine olanak tanımaktadır. Böylece tarihsel kanıt kullanma becerisi, yalnızca belge okuma düzeyinde değil; karşılaştırma, yorumlama ve eleştirel değerlendirme boyutlarında da gelişmektedir.

7. Çoklu Bakış Açısı

Enverî Tarihi'nde yer alan meclis toplantıları, tarihsel olayların tek bir aktörün bakış açısından değil, farklı görev, sorumluluk ve zihniyet dünyalarına sahip çok sayıda aktörün katkısıyla şekillendiğini açık biçimde göstermektedir. Meclislerde yer alan serdâriekrem, vezirler, seraskerler, kadılar, reisülküttâblar, ocak ağaları ve zaman zaman yabancı elçiler; karar alma süreçlerine kendi konumları, uzmanlık alanları ve öncelikleri doğrultusunda katılmıştır. Bu yapı, tarihsel düşünme becerilerinden “çoklu bakış açısı geliştirmenin” doğal ve somut bir örneğini sunmaktadır.

Meclislerde serdâriekremin rolü, genel askerî stratejinin belirlenmesi ve nihai kararın verilmesi etrafında şekillenmektedir. Serdar, cephedeki askerî durumu bütüncül bir çerçevede değerlendirerek farklı görüşleri tartmakta ve bunları nihai bir karara dönüştürmektedir. Bu durum, üst düzey askerî bakış açısının nasıl oluştuğunu ve sorumluluk yükünün kimde toplandığını göstermektedir. Buna karşılık vezirler ve seraskerler, çoğunlukla taktik düzeyde öneriler sunmakta; saldırı, savunma, geri çekilme veya bekleme gibi seçenekleri askerî gerçeklikler üzerinden tartışmaktadır. Böylece aynı mesele, stratejik ve taktik düzeylerde farklı açılardan ele alınmaktadır.

Ordu kadısının meclislerdeki varlığı, karar alma süreçlerine dinî ve hukuki bir boyut kazandırmaktadır. Kadı tarafından dile getirilen “şer‘î mahzur” değerlendirmeleri, askerî kararların yalnızca pratik veya siyasî gerekçelerle değil, meşruiyet çerçevesi içinde ele alındığını göstermektedir. Bu durum, öğrencinin dönemin zihniyet dünyasını anlamasını ve tarihsel empati kurmasını kolaylaştırmaktadır. Reisülküttâb ise meclislerde diplomasi, yazışma ve emirlerin iletilmesi konularında belirleyici bir rol üstlenmektedir. Merkez ile cephe arasındaki iletişim, yabancı devletlerle yürütülen müzakereler ve resmî yazışmalar, bürokratik bakış açısının karar süreçlerine nasıl dâhil olduğunu ortaya koymaktadır.

Ocak ağalarının meclislerde yer alması, askerî kararların tabandaki uygulayıcılar tarafından nasıl değerlendirildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Lojistik imkânlar, asker düzeni, zahire temini ve asker moraline ilişkin görüşler, kararların sahadaki uygulanabilirliğini görünür kılmaktadır. Bunun yanı sıra, yabancı elçilerin veya dış aktörlerin dâhil olduğu mükâleme meclislerinde, Osmanlı bakış açısının karşı tarafın beklenti ve talepleriyle nasıl karşı karşıya geldiği izlenebilmektedir. Böylece öğrenciler, uluslararası ilişkilerde tek taraflı değil, karşılıklı etkileşime dayalı bir sürecin işlediğini kavrayabilmektedir.

Bu çok aktörlü yapı sayesinde Enverî Tarihi'ndeki meclis kayıtları, tarihsel olaylara tek bir doğru bakış açısıyla yaklaşmadığını; aksine her kararın farklı perspektiflerin etkileşimiyle

oluşturduğunu göstermektedir. Bu özellik, meclis kayıtlarını tarih öğretiminde çoklu bakış açısını geliştirmeye yönelik güçlü bir pedagojik materyal hâline getirmektedir.

8. Sorun Çözme ve Karar Verme

Enverî Tarihi'nde yer alan meclis toplantıları, Osmanlı yönetiminin karşılaştığı sorunlara nasıl çözüm üretmeye çalıştığını ve karar alma süreçlerinin hangi aşamalardan geçtiğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu kayıtlar, tarihsel düşünme becerilerinden “sorun çözme” ve “karar vermenin” soyut kavramlar olmadığını; aksine somut tarihsel bağlamlar içinde şekillenen süreçler olduğunu göstermektedir.

Meclislerde en sık karşılaşılan sorun alanlarından biri lojistik meselelerdir. Zahire eksikliği, ikmal güçlükleri ve askerî kaynakların yetersizliği, çoğu zaman ordunun geri çekilmesi veya kışlaklara yönelmesi gibi kararlarla sonuçlanmıştır. Bu örnekler, öğrencinin askerî başarı veya başarısızlığın yalnızca savaş meydanındaki mücadeleyle değil, maddî ve lojistik koşullarla da doğrudan ilişkili olduğunu anlamasını sağlamaktadır. Kararların mevcut imkânlar çerçevesinde verilmesi, tarihsel gerçekliğin idealize edilmeden ele alınmasına katkı sunmaktadır.

İstihbarat eksikliği de meclislerde tartışılan önemli bir sorun alanıdır. Düşmanın durumu hakkında yeterli bilgiye sahip olunmadığında keşif kollarının gönderilmesi yönünde alınan kararlar, bilgi olmadan sağlıklı karar alınamayacağını açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu durum, öğrencinin tarihsel olayları değerlendirirken belirsizlik ve risk kavramlarını dikkate almasını teşvik etmektedir. Aynı zamanda askerî kararların rastgele değil, bilgiye dayalı olarak şekillendiğini göstermektedir.

Askerî yön belirleme konusunda yapılan tartışmalar da sorun çözme becerisinin gelişimi açısından dikkat çekicidir. Özellikle Tuna'nın geçilmesi gibi kritik kararlar öncesinde farklı seçeneklerin tartışılması, alternatiflerin değerlendirilmesi ve muhtemel sonuçların hesaba katılması, karar alma sürecinin çok boyutlu yapısını gözler önüne sermektedir. Bu süreç, öğrencinin tek bir çözüm yerine birden fazla ihtimali değerlendirme alışkanlığı kazanmasına katkı sağlamaktadır.

Diplomatik krizler ise meclislerde ele alınan bir diğer önemli sorun alanıdır. Yabancı elçilerle yaşanan anlaşmazlıklar, müzakerelerin kesilmesi veya elçinin tutuklanması gibi kararlar, uluslararası ilişkilerde alınan kararların askerî ve siyasî sonuçlarını göstermektedir. Bu örnekler, öğrencinin diplomatik kararların yalnızca masada kalmadığını; savaş, barış ve güç dengeleri üzerinde doğrudan etkili olduğunu kavramasını sağlamaktadır.

Son olarak kış şartları ve çevresel faktörler, meclislerde alınan kararlar üzerinde belirleyici olmuştur. Kışlak seçimi, ordunun hareketinin ertelenmesi veya savunma pozisyonuna geçilmesi gibi kararlar, doğa koşullarının tarihsel süreçler üzerindeki etkisini açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu durum, tarihsel olayların yalnızca insan iradesiyle değil, çevresel şartlarla birlikte şekillendiğini göstermektedir.

Bu yönleriyle Enverî Tarihi'ndeki meclis toplantıları, sorun çözme ve karar verme becerilerinin tarihsel bağlam içinde nasıl işlediğini somut örneklerle ortaya koymakta; öğrencilerin geçmişteki karar süreçlerini analiz ederek daha derin ve eleştirel bir tarih bilinci geliştirmelerine imkân tanımaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma, Osmanlı tarih yazıcılığının temel kaynaklarından biri olan vakayinüvis eserlerin, yalnızca akademik araştırmalar için değil, modern tarih öğretimi açısından da işlevsel birer pedagojik materyal olarak değerlendirilebileceğini Sadullah Enverî'nin *Tarih* adlı eseri üzerinden ortaya koymayı amaçlamıştır. Enverî Tarihi'nde yer alan ve özellikle savaş dönemlerinde toplanan meşveret, mükâleme ve istişâre meclislerine ait kayıtların incelenmesi, bu metinlerin yalnızca olay aktaran kronikler olmadığını; karar alma süreçlerini, tartışmaları ve farklı görüşleri görünür kılan çok katmanlı bir öğrenme alanı sunduğunu göstermiştir.

Meclis kayıtları, tarihsel olayların yalnızca sonuçlarını değil; bu sonuçlara nasıl ulaşıldığını da ortaya koymaktadır. Kararların hangi şartlar altında alındığı, hangi görüşlerin dile getirildiği ve hangi alternatiflerin tartışıldığı metin üzerinden izlenebilmektedir. Bu durum, tarihi bitmiş bir olaylar dizisi olmaktan çıkarıp, aşamalı ve dinamik bir süreç olarak kavramayı mümkün kılmaktadır. Öğrenci, savaşın ve diplomasinin yalnızca cephede değil, meclislerde yürütülen müzakereler aracılığıyla şekillendiğini doğrudan görebilmektedir.

Çalışmada ulaşılan bulgular, meclis kayıtlarının kronolojik düşünmeyi destekleyen güçlü bir yapı sunduğunu göstermektedir. Hicrî ve miladî tarihlerle birlikte verilen toplantılar, savaşın evrelerini ve karar alma yoğunluğunu zaman içinde takip etmeye imkân tanımaktadır. Böylece tarih, kopuk olaylardan oluşan bir anlatı değil; belirli aşamalardan geçen bir süreç olarak anlam kazanmaktadır.

Benzer biçimde, meclis tutanakları neden-sonuç ilişkilerinin çok boyutlu biçimde kurulmasına olanak sağlamaktadır. Diplomatik girişimlerin başarısızlığı askerî sefer kararlarını tetikleyebilmekte; iklim koşulları ve lojistik imkânlar stratejik tercihleri doğrudan etkileyebilmektedir. Bu örnekler, tarihsel kararların rastlantısal değil, belirli şartlar

çerçevesinde şekillendiğini ortaya koymaktadır. Öğrenci böylece tek nedenli açıklamalar yerine çok faktörlü bir tarihsel değerlendirme geliştirebilecektir.

Meclis kayıtları değişim ve süreklilik kavramlarını birlikte düşünmeye de imkân tanımaktadır. Meşveret geleneğinin savaş şartlarında cepheye taşınması sürekliliği yansıtırken, katılımcı profillerinin ve toplantı düzeninin farklılaşması değişimi görünür kılmaktadır. Bu durum, Osmanlı yönetim zihniyetinin olağan ve olağanüstü dönemler arasında nasıl bir dönüşüm geçirdiğini analiz etmeyi mümkün hâle getirmektedir.

Diyalog temelli anlatım ise tarihsel empati açısından dikkat çekicidir. Askerî yorgunluk, belirsizlik, risk algısı ve dinî meşruiyet arayışı gibi unsurlar, karar alıcıların dönemin zihniyet dünyası içinde hareket eden bireyler olduklarını göstermektedir. Öğrenci, bu kayıtlar aracılığıyla tarihsel aktörleri kendi bağlamları içinde değerlendirme imkânı bulmaktadır.

Ayrıca söz konusu kayıtlar birincil kaynak niteliği taşımaktadır. Toplantıların tarih, yer ve katılımcı bilgileriyle aktarılması; bürokratik dilin açık biçimde görülmesi ve sistemin aksaklıklarının da kaydedilmesi, öğrencinin tarihî metinleri eleştirel biçimde incelemesine zemin hazırlamaktadır. Bu yönüyle metinler, idealize edilmiş bir geçmiş anlatısından ziyade tarihsel gerçekliğin karmaşıklığını yansıtmaktadır.

Meclislerde yer alan farklı aktörlerin aynı meseleye değişik gerekçelerle yaklaşımları, çoklu bakış açısının doğal bir biçimde ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Serdârın askerî kaygıları, kadının şer'î değerlendirmesi, reisülküttâbın diplomatik hassasiyeti ya da ocak ağalarının lojistik vurguları, karar alma sürecinin çok katmanlı yapısını göstermektedir. Bu durum, tarih öğretiminde eleştirel ve karşılaştırmalı düşünmenin gelişmesine katkı sunmaktadır.

Son olarak, meclis kayıtları sorun çözme ve karar verme süreçlerini somut örneklerle ortaya koymaktadır. Lojistik sıkıntılar, istihbarat eksikliği ya da diplomatik krizler karşısında geliştirilen çözümler, tarihsel aktörlerin karşılaştıkları problemleri nasıl değerlendirdiklerini ve hangi ölçütlere göre karar verdiklerini göstermektedir. Böylece öğrenci, geçmişi yalnızca sonuçlarıyla değil, karar süreçleriyle birlikte analiz edebilecektir.

Bu bulgular, tarihsel düşünme becerilerine ilişkin alan yazında ortaya konulan kuramsal çerçevelerle de örtüşmektedir. Tarihsel düşünmenin kronolojik akıl yürütme, nedensellik kurma, kanıt temelli analiz, çoklu perspektif geliştirme ve empati gibi üst düzey bilişsel süreçleri içerdiği belirtilmektedir (Wineburg, 2001; Seixas & Morton, 2013). Millî Eğitim Bakanlığı'nın tarih dersi öğretim programında da benzer beceriler temel hedefler arasında yer

almaktadır (MEB, 2018). Enverî Tarihi'ndeki meclis kayıtları, bu becerilerin somut tarihsel bağlamlar üzerinden kazandırılmasına imkân tanımaktadır.

Sonuç olarak, vakayinüvis kayıtları uygun pedagojik çerçeve içinde değerlendirildiğinde, tarih derslerini yalnızca bilgi aktarımına dayalı bir alan olmaktan çıkarak; tartışmaya, sorgulamaya ve eleştirel düşünmeye açık bir öğrenme ortamına dönüştürebilecek niteliktedir. Enverî Tarihi'nde yer alan meclis kayıtları, tarihi durağan bir anlatı değil; çok aktörlü ve çok boyutlu bir süreç olarak kavramaya imkân tanıyan özgün öğretim materyalleri sunmaktadır.

Bu çalışma, Enverî'nin *Tarih* adlı eserinin üç cildindeki meclis kayıtlarıyla sınırlıdır. Gelecek araştırmalarda farklı vakayinüvis eserlerinin de incelenmesi, kaynak tabanını genişletebilir. Ayrıca doküman analiziyle ulaşılan bu bulguların sınıf içi uygulamalarla desteklenmesi, vakayinüvis metinlerinin tarihsel düşünme becerilerine katkısını daha somut biçimde ortaya koyacaktır.

Kaynaklar

- Ahmet Cevdet Paşa. (2017). *Târîh-i Cevdet*. Ankara: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği kültür yayınları.
- Bayram, Fatih. (2024). Osmanlı Klasik Döneminde Tarih Tasavvuru. *Teklif*, 13, s. 152-157.
- Bayram, Ü. F. (2023) *Sadullah Enverî Târîhi 1787-1792 Osmanlı-Rus Avusturya Savaşı Üçüncü Cilt İnceleme ve Metin*. Ankara: TÜBA.
- Bayram, Ü. F. (2025). Counsils in the Ottoman-Russian and Austrian Wars of 1787-1792. *Journal of Balkan and Black Sea Studies* (15, December 2025), 1-22.
- Collingwood, R.G. (1996). *Tarih Tasarımı*. Kurtuluş Dinçer (çev.). Ankara: Gündoğan
- Collingwood, R.G. (2001). *Tarih Felsefesi Üzerine Denemeler*. Erol Özvar (Çev.). İstanbul: Ayışığı.
- Çalışkan, M. S. (2000). *(Vekâyi 'nüvis) Enverî Sadullah Efendi ve Tarihi'nin I. Cildi'nin Metin ve Tahlili (1182-1188/1768-1774)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Çiçek, H. (2018). *(Vekâyi 'nüvis) Sadullah Enverî Efendi ve Tarihi'nin II. Cildinin Metin ve Tahlili (1187-1197/1774-1783)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Demircioğlu, İ.H. (2009). Tarih Öğretmenlerinin Tarihsel Düşünme Becerilerine Yönelik Düşünceleri. *Milli Eğitim*, S. 184, s. 228-239.

- Güler, İ. (2005). *Tarihin Toplumdaki İşlevi ve Öğretimi*. İstanbul: Elif kitabevi.
- Gürkan H. (2017). *Türkiyede tarih öğretimi*. Adana: Karahan kitabevi.
- Hizmetli, Sabri. (1991). *İslâm Tarihçiliği Üzerine*. Ankara: Sevinç matbaası.
- Kalyon, M. A. & Şahin, S. (2023). 21. Yüzyılda Eleştirel Düşünen Çocuklar. *Eğitimde Gelecek Perspektifi* (ed. Muhammed Ü. Öztürk). Ankara: Nobel yayınları, s. 329-364.
- Kütükoğlu, B. (2012). Vak'anüvis. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 42, s. 457-461.
- Kütükoğlu, Bekir. (1994). *Vakayinüvis Makaleler*. İstanbul: Fetih cemiyeti.
- Levstik, L. S. & Barton, K. C. (2015). *Doing history: Investigating with children in elementary and middle schools* (5th ed.). New York: Routledge.
- Özbaran, Salih (2015). *Tarihçilik Zor Zanaat*. İstanbul: Tarihçi kitabevi.
- Özcan, A. (2023). *Osmanlı'da Tarih Yazımı ve Kaynak Türleri*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Özçelik, İsmail. (2011). *Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknikler*. Ankara: Nobel akademik yayıncılık.
- Seixas, P. & Morton, T. (2013). *The big six historical thinking concepts*. Toronto: Nelson Education.
- Şahin, D. Kayalık. (2020). Vakanüvis Tarihlerini Anlatım Özellikleri Bağlamında Yeniden Okumak: Âsım Tarihi Örneği. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 25, s. 1057-1107.
- Thomson, David. (1983). *Tarih'in Amacı*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Wineburg, S. (2001). *Historical Thinking and Other Unnatural Acts: Charting the Future of Teaching the Past (Critical Perspectives on The Past)*. Philadelphia, PA: Temple University Press.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). *Ortaöğretim tarih dersi öğretim programı (9, 10 ve 11. sınıflar)*, <https://tymm.meb.gov.tr/ogretim-programlari/ortaogretim> (Erişim tarihi: 24.02.2026).